

БУКОВИНСЬКІ СТІЙКІ НАРОДНІ ПОРІВНЯННЯ У СЛОВНИКУ «ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ТА ПАРЕМІЇ ЧЕРНІВЕЧЧИНИ»¹

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(53)

УДК 811.161.2'373.7

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1\(53\).93-99](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.1(53).93-99)

Кузь Г. Буковинські стійкі народні порівняння у словнику «Фразеологізми та паремії Чернівецьчини»; кількість бібліографічних джерел – 16; мова українська.

Анотація. У статті на матеріалі словника «Фразеологізми та паремії Чернівецьчини» проаналізовано буковинські діалектні стійкі народні порівняння. Мета – здійснити комплексний системний опис компаративних фразеологізмів Чернівецьчини з погляду їх семантики, представити ідеографічну, структурну класифікації, а також виявити регіональні риси аналізованого пласту фразеології.

Аналіз порівняльних фразеологізмів у буковинських говірках засвідчує їхню значну антропоцентричність. Найбільш численною є група фразеологізмів, що описують людину: її зовнішність, внутрішні риси, діяльність, стосунки, емоційний стан. Менш представленими є групи, що характеризують дії, предмети та ситуації, що вказує на домінування людського чинника у мовній картині світу. Порівняльні фразеологізми буковинських говірок демонструють значну перевагу негативних оцінних значень над позитивними. Значна частина КФ містить іронічне або жартівливе забарвлення, висміюючи людські недоліки. Структурний аналіз показав існування одночленних та багатокomпонентних фразеологізмів. Одночленні (атрибутивні) порівняльні фраземи характеризуються простою структурою (порівняльний сполучник + об'єкт порівняння), тоді як багатокomпонентні (сценарні) містять додаткові контекстуальні елементи, що деталізують значення порівняння.

Образи порівнянь можна поділити на антропні та неантропні. Антропні включають етноніми, власні імена, теоніми, міфоніми та назви людей за соціальним статусом чи професією. Неантропні охоплюють порівняння із тваринами, рослинами, предметами побуту, явищами природи тощо.

Порівняльні фразеологізми буковинських говірок відображають світогляд, культуру та оцінні пріоритети носіїв діалекту, а також є носіями традиційних уявлень про норми поведінки, соціальну ієрархію та систему цінностей.

Ключові слова: діалектні фразеологізми, компаративний фразеологізм, антропоцентризм, діалектні особливості, компоненти фразеологізму.

Формулювання проблеми. Фразеологізми є невід'ємною частиною лексичного складу кожної говірки: у них відображені елементи світобачення, родинних стосунків, щоденного побуту і трудової діяльності, фразеологізми описують зовнішність людини, її фізичні вади й моральні якості. Фразеологічні одиниці як знаки вторинного найменування мають потужний емоційно-експресивний та оцінний потенціал. Серед таких відносно стійких сполучень слів з цілісним значенням вирізняються компаративні фразеологічні одиниці – замітники певних назв понять, процесів, якостей, прями номінації яких у певному дискурсивному оточенні не є влучними.

Стійкі народні порівняння, або компаративні фразеологізми (далі – КФ), посідають особливе місце у фразеологічній системі сучасної української мови. В енциклопедії «Українська мова» подане таке визначення цих сталих конструкцій: «Термін *компаративна одиниця* вживають для вираження одиниці, з якою порівнюють, та, рідше, для вираження всієї структури порівняння. Загалом у порівняннях розрізняють суб'єкт (те, що порівнюють), об'єкт (те, з чим порівнюють) і ознаку, за якою один предмет (суб'єкт) порівнюють з іншим (об'єктом) та порівняльний сполучник. Одиниці, у яких наявні всі чотири компоненти, є структурно повними порівняннями. Такі конструкції здійснюють перетворення образів на уявлення (найузагальненішу

форму знань), що виникають унаслідок різноманітних асоціацій» [Українська мова. Енциклопедія 2000, с. 89].

Аналіз досліджень. Історія збирання і вивчення стійких народних порівнянь започаткована працями О. Потебні, І. Франка та інших поціновувачів та дослідників словесної народної творчості XIX ст. В українському мовознавстві другої половини XX–початку XXI ст. дослідження компаративних фразеологізмів представлено в працях М. Алефіренка, Л. Скрипник, Л. Авксент'єва, В. Ужченка, О. Левченко – авторів фундаментальних праць з української фразеології. Ними було описано структурні різновиди компаративних фразеологічних одиниць, семантико-граматичні розряди, компонентний склад порівняльних конструкцій, емоційно-оцінне забарвлення, властивість об'єднуватися в синонімічні ряди, варіантність порівняльних фразеологізмів та їхні граматичні функції.

Новим словом в українському мовознавстві стала монографія «Компаративна фразеологія» К. Мізіна, який в основу свого дослідження поклав феномен порівняння як універсальне та трансцендентне явище, лінгвальний феномен, який формує компаративну модель порівняльних фразеологізмів [Мізін 2007]. На сучасному етапі стійкі народні порівняння в українській лінгвістиці також досліджують у зіставному вимірі на тлі германських (К. Радіонова, К. Мізін, О. Левченко) та слов'янських мов

¹ Роботу виконано в рамках наукового проєкту VEGA 1/0368/24 Міжмовні фразеологічні паралелі в західнослов'янському та східнослов'янському контексті.

(О. Поліщук, Н. Ляшенко, О. Левченко, О. Щепка); з погляду внутрішньої форми та когнітології (Н. Ляшенко, В. Ужченко, О. Селіванова); як джерело крайнознавчих відомостей (О. Майборода). Діалектні порівняльні фразеологізми були об'єктом дослідження в працях Г. Доброльожи (поліські говірки) [Доброльожа 1997, 2003], В. Чабаненка (говірки Нижньої Наддніпряниці) [Чабаненко 1995], Н. Коваленко (на матеріалі говірок Західного Поділля) [Коваленко 2010]; А. Галас, О. Харківської (закарпатські говірки) [Галас 2019; Харківська 2022].

Маємо також досить багату традицію лексикографічного опрацювання української компаративної фразеології – загальномовної та діалектної. Стійкі порівняння вміщені в багатьох загальномовних словниках української фразеології та окремих збірниках компаративних фразеологізмів: збірник народних порівнянь, укладений І. Гурином, «Образне слово. Постійні народні порівняння» [Гурин 1966]; понад чотири тисячі порівнянь містить «Словник стійких народних порівнянь» О. Юрченка та А. Івченка [Юрченко 1993]. Стійким порівнянням у говірках присвячено лексикографічні праці В. Чабаненка [Чабаненко 1995] та Г. Доброльожи: «Ідеографічний словник поліських народних порівнянь з компаративними об'єктами – назвами тварин» та «Красне слово – як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій» [Доброльожа 1997, 2003]. Варто відзначити й перший двомовний словник стійких порівнянь К. Мізіна, побудований на основі абеткового розташування образів-еталонів компаративних фразеологічних одиниць німецької мови: «Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння)» [Мізін 2005], а також багатомовний словник порівнянь слов'янських мов, укладачем якого є О. Левченко: «Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь» [Левченко 2011].

Мета нашого дослідження – проаналізувати порівняльні фразеологізми буковинського діалектного мовлення з погляду відображення ними мовної та фразеологічної картини світу українців та за критерієм відображення в їх внутрішній формі особливостей світогляду буковинців. Об'єктом нашого дослідження стали стійкі народні порівняння буковинського діалектного мовлення, а **предметом** – семантика, структура, діалектні особливості вибраних компаративних фразеологічних одиниць, їхня внутрішня форма та компонентний склад. Основними **методами** аналізу системи стійких народних порівнянь Чернівеччини є описовий метод, метод ідеографічної класифікації, метод кількісних підрахунків та методика компонентного аналізу, реалізовано прийом фразеологічного, аналізу, синтезу, спостереження.

Матеріал дослідження базується на вибірці (420 КФ), дібраній зі словника «Фразеологізми та паремії Чернівеччини: матеріали до словника» [Кузь та ін. 2017]. Система народних порівнянь Буковини, ширше – Чернівеччини, ще не була предметом окремого дослідження, з огляду на те, що до недавнього часу не існувало більш-менш вичерпного

зібрання діалектної фразеології цього регіону, що й визначає **актуальність** розвідки.

Виклад основного матеріалу. Під стійким народним порівнянням, або компаративним фразеологізмом, у дослідженні розуміємо образні, загальноновживані відтворювані емоційні, стабільні в семантичному, формально-структурному й функціональному планах мовні конструкції типу (міцний), як дуб; (гарна), як писанка; (хитрий), як лис; (радий), як слон.

Оскільки такі порівняння мають щонайменше тричленну структуру: елемент А – те, що порівнюють (суб'єкт порівняння); 2) елемент В – те, з чим порівнюють (об'єкт); 3) елемент С – спільна ознака порівнюваних предметів, явищ, дій, ознак (основа порівняння), – то чимало досліджень цих фразем базуються на ідеографічному принципі (врахуванні значення елемента С), аналіз з погляду специфіки об'єкта порівняння (елемента В, образного еталона характеризувальної номінації) спрямовані найчастіше на вивчення мовної свідомості етносу в аспекті феномена «історичної пам'яті».

У передмові до словника «Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь» О. Левченко відзначає, що вітчизняні студії механізмів, способів творення фразеологічного значення лише останнім часом розширили межі традиційного підходу, за яким фразеологізація – це перекладення вільних сполучень слів, і звертає увагу на необхідності аналізу глибинних процесів первинної і вторинної фразеологізації, місця мовних та мовленнєвих чинників у творенні фразеологізмів: «Важливе значення має модель, яка сигналізує мовцеві про те, що вводиться прототипне чи стереотипне уявлення, позначене на вербальному рівні словом-символом. Однак не менш важливу роль відіграє й намір мовця, згідно з яким обирається знак-символ, мікросимвол, факультативний знак із ряду умовно синонімічних» [Левченко 2011, с. 10].

Окреслена проблематика вивчення стійких народних порівнянь стосується як загальномовної фразеології, так і діалектної. Якщо йде мова про діалектні КФ відповідної говірки чи регіону, то перешкодою для їхнього системного вивчення може стати відсутність або недостатність відповідних фразеографічних праць: на сьогодні фразеологія не усіх діалектів та говірок представлена у формі словників. Буковинська фразеологія, призибувана поколіннями чернівецьких науковців-філологів та студентів філологічного факультету Чернівеччини університету, була частково зафіксована в «Словнику буковинських говірок» (за редакцією Н. Гулянич, 2005), більш повно – у словнику «Фразеологізми і паремії Чернівеччини» [Кузь та ін. 2017], наукових працях Н. Бабич, Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Ткач. Наше дослідження виконане на основі вибірки із словника «Фразеологізми та паремії Чернівеччини», в якому фіксуємо 420 КФ.

Аналіз семантики порівняльних фразеологізмів буковинських говірок дозволяє виокремити 4 групи КФ, які описують такі фрагменти дійсності: **людину** (зовнішні, внутрішні характеристики, діяльність);

характеристики дій (повільно, швидко, ретельно та ін.); **характеристики предметів** (великий, малий, багато), **характеристики ситуацій**. Із 420 досліджуваних КФ 289 належать до семантичної групи «Людина», семантична група «Характеристика дій» налічує 56 КФ, тематична група «Характеристика предметів» – 56 КФ. До тематичної групи «Характеристика ситуацій» можна віднести 19 КФ.

Найчисленніше, як показує матеріал дослідження, представлена тематична група «**Людина**». У неї входять ідеографічні мікрополя: «Діяльність людини» (104 КФ): напр., легко зробити, як *сірку муху з'їсти*; здивитися, витріщатися, як *кіт на вараниці*; бити: як *гамана*, до якої близькими є мікрополе «Психічна діяльність людини» (26 КФ): напр., бути задоволеним, як *слон [після бані]*; бути незадоволеним, як *дідько (тітько) ладаном*; сміятися без причини, як *дурний до цвичка*; та мікрополя «Стосунки між людьми» (26 КФ): напр., не любити когось, як *цибулю після чаю*; закохатися, як *дідько у суху вербу*; набриднути, як *гірка (парена) редька*; «Мовленнєва діяльність» (14 КФ): напр., говорити беззмисловно, як *фіра калатає*; кричати, верещати, як *цап (баран, свиня) недорізаний*; сказати впевнено, як у *дзвін вдарити*. Мікрополе «Характер, характеристика людини» включає 54 КФ: напр., добрий, як *кавалок хліба*; впертий, як *цап (на болоті)*; дурний, як *беркові штани*; мікрополе «Зовнішність людини» включає 43 КФ: напр., красивий, як *нова копійка*; схожий, як *від одної мамі*; худий, як *дримба*; мікрополе «Фізичний стан людини» нараховує 13 КФ: напр., п'яний, як *чп у барилці*; голодний, як *мельникова курка*; глухий, як *тетеря*; а «Соціальний статус людини» – 9 КФ: напр., заможний, як у *бідного жсида*; бідний, як *церковна миша*; у боргах, як *сука в блохах*.

Тематична група «**Характеристика дій**» включає 56 КФ, які можуть характеризувати діяльність людини, але й інші дії: напр., раптово, несподівано, як *нагла смерть*; швидко, як у *суху землю*; непорушно, як *мур*; повільно, як *жид на войну (збиратися)*.

Тематична група «**Характеристика предметів**» включає 56 КФ, частина з яких може позначати властивості як предметів, так і людей: тупий, як *бабині зуби*; дешевий, як *бориц*; далеко, як *до Хотина пішки*; непотрібний, як *дим у хаті*; багато, як *бджіл у вулику*; самотній, як *палець*.

Група фразеологічних порівнянь на позначення «**Характеристики ситуацій**» включає 19 КФ: передбачити події: як у *воду дивитися*; ясно, зрозуміло: як *Божий день*; гармидер: як *водою нанесено*; залишитися ні з чим: як *Заболоцький на милі (заробити)*.

Ідеографічний аналіз порівняльних фразеологізмів діалектного мовлення буковинців засвідчує їх антропоцентричність: КФ описують ті фрагменти мовної картини світу, які прямо чи опосередковано пов'язані з життєдіяльністю людини. Зовнішній світ («світ предметів» навколо людини, природа, навколишнє середовище), а також абстрактні поняття (час, кількість, відстань, подібність, явища,

ситуації) у стійких порівняннях не мають такої обширної, багатоаспектної характеристики, як людина, з одного боку, а з іншого, вони також перебувають в антропоцентричній парадигмі, позаяк якісні й діяльнісні характеристики зовнішнього світу й абстрактних понять, сформульовані в стійких порівняннях через їх сприйняття людиною.

Водночас аналіз КФ, засвідчених у говірках Чернівецьчини, з погляду позитивної/негативної оцінки показав перевагу фразем із негативною оцінкою. На порівняно невелику кількість фразеологізмів із позитивним оцінним значенням (напр., 'красивий' (як *мальоване горнятко*, як *писанка*, як *Матір Божя*), 'добрий' (як *життій сухар*, як *кавалок хліба*), 'м'який' (як *віск*), 'міцний' (як *дзвін*, як *дуб*), 'впевнений у собі' (як *на трибуні*, як *риба в воді*) та ін.) припадає багато КФ, які висміюють людські недоліки і вади. Такі фразеологізми дуже часто є іронічно забарвленими, наприклад: *пасує, як козі баян (ярмо, сідло)*, *потрібен, як лисому гребіню*, *далеко, як козі (свині) до неба*, *покажеш, як заєць кобилі (ірон.)*.

За структурою КФ поділяють на фраземи **одночленної структури** (як *дзвін*, як *дуб*) і фраземи **багатокомпонентні** (як *кавалок хліба*, як *козі до неба*). Складна багатокомпонентна структура порівняльних фразеологізмів може впливати із природи і глибинної структури порівнянь. «Образами порівняння», зауважує О. Левченко, можуть виступати не лише ментальні репрезентації об'єктів матеріального світу, речей, але й дії, діяльності. Фразеологічні джерела дають нам приклади багатокомпонентних порівнянь, які зіставляють ситуацію із ситуацією. З огляду на такі міркування О. Левченко пропонує називати порівняльні фраземи одночленної структури **атрибутивними**, а багатокомпонентні – **сценарними** [Левченко 2011, с. 12].

З-поміж аналізованих народних порівнянь Чернівецьчини значна частина (118 КФ) мають **одночленну структуру** (порівняльний сполучник + об'єкт порівняння-повнозначне слово та порівняльний сполучник + повнозначне слово з прийменником у непрямому відмінку): як *баньки*, як *баран*, як *веретено*, як *віск*, як *вкопаний*, як *швабра*, як *швець*, як *в капці*, як *до жирафи*, як *на збут*, як *по писаному*. До **багатокомпонентних** КФ належать прості атрибутивні фразеологізми та ситуативні. У простих порівняльних зворотах порівняння базується на зіставленні з одним об'єктом: напр., як *атомна війна*, як *бабині зуби*, як *батіг тріснув*, як *бджіл у вулику*, як *Беркові штани*, як *Бог на душу покладе*, як *вижницький равін*, як *від одної мамі*, як *води в Дністрі*. КФ, в основі яких лежить певна ситуація, можна віднести до сценарних: як *німий до суду*, як *Сидорову козу*, як *дурний до поклонів*, як *тузік з тряпкою*, як *чорт ладану*, як *мавпа газету*, як *дух на покуті*, як *манну з неба*, як *Заболоцький на милі*, як *водою нанесено*.

Образи, символи, з якими буковинці порівнюють риси людей, предметів, ситуацій, можна розподілити між двома групами: **антропні**, коли в основі порівняння різного типу назви людей (етноніми,

власні імена, міфологеми, найменування людини за родом занять, соціальним статусом тощо); **не-антропні** – порівняння із предметами та об'єктами природи (зооніми, фітоніми, дендроніми, теоніми, орнітоніми, найменування предмети, назви продуктів харчування та ін.).

У групі багатокомпонентних порівняльних фразеологізмів (295 КФ) виявлено чимало сталих порівнянь, які належать до **антропної сфери** (63 КФ). В основі порівняння в таких фраземах можуть бути **етноніми**: як жиди з-за моря, як жид на войну, як у бідного жиди, як у жиди вошей, як циган на блохи, як циган на вівцях; **власні імена**: як Заболоцький на милі, як Ленін на буржуазію, як Марко в пеклі, як Нуфрій мамі, як Петро з конопель, як Фрозина курку; **теоніми, міфоніми**: як Бог на душу покладе, як Бог призначить, як Божя ласка, як дідько ладану, як дідько у суху вербу, як дух на покуті, як Матір Божя; **найменування людей за родом занять, станом, статусом, ознакою**: як вижницький равін, як мертвому кадило, як молода до вельону, як німий до суду, як одним боднарем стругані, як піп через річку паски святив, як сліпий плота, як у лінивого молотника, як у старого злодія, як школяр до школи, як бідний на Великдень, як босий на гадину, як голий у терня, як баба дівкою була, як мала дитина, як штири дівці, як дурний до поклонів, як облитий окропом, як тіло без душі.

До **неантропної сфери** належать 231 КФ, в яких зіставлення базується на порівнянні із **тваринами та птахами** (96 КФ): як на сто коней висадив, як баран до аптеки, як бджіл у вулику, як бджоли до цвіту, як бугай до корови, як віл до карети, як в курки зуби виростуть, як ворона в порожню кістку, як вош кожуха, як глуху зозулю, як горобчик на коловатниці, як до кобили Отченаш; **рослинами, деревами, вирубками з дерева** (15 КФ): як гірка редька, як горохом об стіну, як грибів після дощу, як трави та листу, як хрін по коробці, як колода на землю, як на підпень срати, як прутком по воді б'є, як раз буком кинути, як у плоті стовпчиків, як чіп у барилці; **знаряддями праці, транспортними засобами та предметами побуту** (26 КФ): як вилами скиданий, як в терниці витіпана, як голку лигнуч, як лисому гребінь, як сокира на воді, як сокира під лавицею, як цидило на молоці, як шило з мішка, як шилом каші зачерпнути, як бочка з бринзою, як полоник між ложками, як п'яте колесо до воза, як фіра без дишла, як батіг тріснув, як катран з плота, як циганський міх, як обухом по голові; **продуктами харчування** (15 ПФ): як гречаної паски, як житній сухар, як кавалок хліба, як мед точити, як мід по душі потік, як на рубля горошку, як пиріг у сметані, як сало без хліба, як сир у маслі, як у сирі дірочок, як цибулю після чаю; **явищами природи** (15 ПФ): як вітер в Петрівку, як вода горі течиме, як води в Дністрі, як водою нанесено, як грім серед ясного неба, як громом уражений, як з води куля, як серед води, як сніг на голову, як сухий дощ стане падати, як тогідного снігу, як у воду опущений; **одягом, взуттям** (4 ПФ): як Беркові штани, як гівно до портяниць, як Мошкові гатки, як Соломонів па-

тинок; **соматизмами** (17 КФ): як волосся на долоні виросте, як в сраці терня, як двоє очей, як гора з плечей упала, як зіницю ока, як з одних уст, як око в голові, як оком кліпнути, як пилюку в серці, як поскачеш головою за мною, як рукою зняти, як свої п'ять пальців, як сіль в оці, як спить зубами до стіни, як сраці фіранки, як хлюпнути окропу в обличчя.

Рідше в аналізованому матеріалі спостерігаємо порівняння із **часовими** окресленнями: як Божий день, як зійдуться дві середи докупи, як з Петрового дня, як одна фаля, як середа на п'ятницю, як сім неділь посту, як сьогодні вродився, як три дні не їв; **книгами чи ЗМІ**: як газета/книжка пише, як з книжки читати, як радіо послушав; **географічними об'єктами**: як до Хотина пішки, як з Америки пішки, як у Чернівцях на Калинівському ринку; **грошовими одиницями**: як дурні гроші, як нова копійка; **природними об'єктами**: як земля колгоспу, як земля носить, як земля проковтнула, як камінь під воду, як крізь землю, як у суху землю; та **абстрактними поняттями**: як брехня по селу.

Свідченням антропоцентричності фразеології є велика продуктивність у буковинських порівняльних фразеологізмах компонентів-соматизмів, наприклад, зі словами: **рука**: як (коли) волосся на долоні виросте, як рукою зняти; **палець**: як палець, як свої п'ять пальців; **око**: як двоє очей, як зіницю ока, як око в голові, як оком кліпнути, як сіль в оці; **голова**: як обухом по голові, як сніг на голову; **обличчя**: як хлюпнути окропу в обличчя; **рот**: як з одних уст; **серце**: як пилюку в серці; **плече**: як гора з плечей упала.

Крім соматизмів, великим фразеотворчим потенціалом характеризуються іменники-компоненти: Бог, вода, гадина, день, дух, душа, земля, камінь, колесо, копійка, мати, мішок, муха, небо, розум, хліб, світ та деякі інші. У порівняльних фразеологізмах буковинців також представлені найрізноманітніші сфери буття буковинців – побут, знаряддя праці, трудові процеси селянського життя: як посторонки, як фіра без колеса, як грані вхопити, як батіг тріснув, як полоник між ложками, як веретено, як маглівниця, як праник, як заорати, як ріжуть, як межу переорати тощо.

Оскільки буковинці відзначаються високою релігійністю, то немало сталих порівнянь із стрижневим словом Бог: як у Бога за дверима, як Божий день, як Бог призначив, як Бог на душу покладе, як Божя ласка, як Матір Божя та ін. Також виявлено порівняльні фразеологізми біблійного походження: як Гамана, як зіницю ока, як з хреста знятий, як манну з неба, як Пилат, як Отченаш, як саранча та ін. Є порівняльні фразеологізми в буковинських говірках, пов'язані з церквою, релігійними святами чи постами: як мертвому кадило, як з Петрового дня, як святі хату перелетіли, як вітер в Петрівку, як ягня в Петрівку та ін. В основі внутрішньої форми багатьох порівняльних фразеологізмів – вірування, повір'я, традиції, обряди, звичаї, міфологічні і демонологічні уявлення: як рукою зняти, як у воду дивитися, як середа на п'ятницю, як у воду опущений, як чорт в болото, як дух на покуті, як

дідько у суху вербу, як засватаний, як до шлюбу, як свяченої паски та ін.

У буковинських говірках функціонують порівняльні фразеологізми, джерелом яких є українські народні приказки: знається, як *циган на вівцях*; приказка-побажання: бажаю стільки діточок, як *на небі зірочок*; стільки думок, як у *пса стежок*. Різновидом приказок є часто вживані примовки: як *кіт наплавав*, як *гора з плечей упала*, як *Сидорову козу*, як *на сто коней висадив*, як з *Америки пішки*, як *сир у маслі*, як *скажений* та ін. В основі багатьох порівняльних фразеологізмів лежать ситуації, бувальщини, історії, які запам'яталися мовцям, сюжети народних казок, легенд чи анекдотів: як *Заболоцький на милі*, як *Фрозина курку*, як *Марко в пеклі* та ін.

Серед фразеологічних компаративів, що вживаються для характеристики людини, її зовнішності та характеру, характеру діяльності, характеристики предметів і ситуацій, трапляються як традиційні, поширені і в літературній мові, і в інших українських говорах, так і територіально обмежені. Компонетами буковинських сталих народних порівнянь, як засвідчує аналізований матеріал, виступають лексичні діалектизми буковинських говірок: *литнув* (проковтнув), *вараниці* (тачане та різане тісто), *клевець* (молоток), *тряхан* (індик), *капець* (ополонка), *штурба* (стара, кволла вівця) та ін.

У компонентному складі порівняльних фразеологізмів трапляються запозичення, поява яких в діалектному мовленні зумовлена географією поширення буковинських говірок та історичною багатонаціональністю мешканців Буковини в попередні епохи: *румунізми*: *малай* 'випічка з кукурудзяного борошна': *удатний*, як *малай на призьбі* 'поганий, ні до чого не здатний'; *бринза*: як *дурний до бризи* (*бринзі*), зі сл. *сміятися*, *згуб*. 'недоречно посміхатися'; *бомбони* (з рум. *bomboană* 'цукерка'): як *мавпа бомбонами* (*бумбонами*), зі сл. *перебирати*. 'дуже'; *мутул* (з рум. *tit* 'німий'): як *мутул*, зі сл. *ходити* 'сердитий, надутий'; *саджата* (з рум. *săgeată* 'стріла'): як *саджата*, зі сл. *побігти*, *бігти*. 'швидко'; *флютор* ('негідник, шахрай'; семантично видозмінене запозичення з рум. *fluture* 'метелик'): як *той флютор* 'дурень'; *германізми*: *тріс* (*тріс*) ('грубо змелений овес з ячменем', 'висівки'): як *свина в трісі*, зі сл. *розбиратися*, *розумітися* та ін. 'не розбиратися'; як *миш* (*нес*) до *трісу*, зі сл. *шкіритися*, *згуб*. 'не до речі посміхатися'; *зигарок* 'годинник': як *зигарок* (*в зигарку*) 'точно, злагоджено'; *катран* 'підтичка з тисненими квітами', 'жіночий фартух; ганчірка': як *катран з плоту*, зі сл. *пропасти*. 1. 'занепасти'. 2. 'зникнути безслідно'; *маглівниця* 'рубель; пральна дошка; велика палиця': як *маглівниця*, зі сл. *дорога*. 'нерівна, вся у вибоїнах'; *шток* 'палиця': як *шток* 'дуже п'яний';

шуфля 'совок, лопата': як *шуфля*. 'дуже п'яний'; *гебраїзми/їдишизми*: *гаман* (з гебр. *Hāmān* – ім'я біблійного перського сановника, ворога євреїв): як *гамана*, зі сл. *бити*, *побити*. 'дуже сильно'; єврейські імена: як *Беркові штани*, зі сл. *розумний*. 'дурень'; як *Мошкові гатки*, зі сл. *гарна*, *красна* та ін. 'негарна'; як *Соломонів патинок*, зі сл. *розумний*, *учений*. 'нерозумний' [Кузь 2019].

Висновки. Аналіз порівняльних фразеологізмів у буковинських говірках засвідчує їхню значну антропоцентричність. Найбільш численною є група фразеологізмів, що описують людину: її зовнішність, внутрішні риси, діяльність, стосунки, емоційний стан. Менш представлені є групи, що характеризують дії, предмети та ситуації, що вказує на домінування людського чинника у мовній картині світу. Порівняльні фразеологізми буковинських говірок демонструють значну перевагу негативних оцінних значень над позитивними. Значна частина КФ містить іронічне або жаргівливе забарвлення, висміюючи людські недоліки. Позитивно оцінювані фразеологізми найчастіше описують доброзичливі риси характеру або фізичні властивості.

Структурний аналіз показав наявність одночленних та багатокомпонентних фразеологізмів. Одночленні (атрибутивні) КФ характеризуються простою структурою (порівняльний сполучник + об'єкт порівняння), тоді як багатокомпонентні (сценарні) містять додаткові контекстуальні елементи, що деталізують значення порівняння.

Образи порівнянь можна поділити на антропні та неантропні. Антропні включають етноніми, власні імена, теоніми, міфоніми та назви людей за соціальним статусом чи професією. Неантропні охоплюють порівняння із тваринами, рослинами, предметами побуту, явищами природи тощо. У досліджуваному матеріалі простежується домінування неантропних порівнянь, що свідчить про активне використання метафоричних образів довкілля у народній мові.

Таким чином, порівняльні фразеологізми буковинських говірок відображають світогляд, культуру та оцінні пріоритети носіїв діалекту. Вони є носіями традиційних уявлень про норми поведінки, соціальну ієрархію та систему цінностей. У таких фразеологізмах виявляється характерний для носіїв говірок спосіб сприйняття світу, їхні морально-етичні орієнтири та ставлення до навколишньої дійсності. Крім того, вони відображають особливості місцевої матеріальної та духовної культури, оскільки значна частина образів походить із традиційного селянського побуту, фольклору та міфології. Це підтверджує тісний зв'язок мови з етнокультурним середовищем, в якому вона функціонує.

Література

1. Баранник Н.О. Сутність та структурні особливості компаративних фразеологізмів сучасної української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Вип. 10. Т. 1. 2014. С. 8–11.
2. Галас А. Порівняльні конструкції в закарпатських говірках. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 24. 2019. С. 25–33.

3. Добролюжа Г. Красне слово – як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій. Житомир: Волинь, 2003.
4. Добролюжа Г.М. Идеографічний словник поліських народних порівнянь з компаративними об'єктами – назвами тварин. Житомир: Волинь, 1997.
5. Коваленко Н.Д. Матеріали до Словника народних порівнянь у західноподільських говірках. *Волинь-Житомирщина: історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. № 22(II). 2010. С. 107–114.
6. Кузь Г. Лексичні запозичення в діалектній фразеології говірок Чернівецької області: діахронічний аспект. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. № 54. Warszawa, 2019. Режим доступу: <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sfps/article/view/sfps.1774> [дата звернення – 11.03.2025].
7. Левченко О. Словники порівнянь у сучасній фразеографії. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології», 2008. № 620. С. 116–121.
8. Левченко О. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2011.
9. Мізін К.І. Компаративна фразеологія: монографія. Кременчук: ПП. Щербатих О. В., 2007.
10. Мізін К.І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння). Вінниця: Нова книга, 2005.
11. Українська мова. Енциклопедія / редкол. В.М. Русанівський та ін. Київ: Укр. енцикл., 2000.
12. Фразеологізми та паремії Чернівеччини: матеріали до словника / уклад. Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці, 2017.
13. Харківська О. Компаративні фраземи з аніمالістичними компонентами в українських говірках Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. 2 (48). 2022. С. 190–196.
14. Чабаненко В. Гартоване слово: Постійні порівняння в говірках Нижньої Наддніпрянщини. Вип. 3. Запоріжжя, 1995.
15. Шкуран О.В. Національно-культурне підґрунтя компаративних фразеологізмів східнослов'янських та східностепових говірок Середнього Подінців'я: автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01 – українська мова. Луганськ, 2011.
16. Юрченко О.С., Івченко А.О. Словник стійких народних порівнянь. Харків: Основа, 1993.

References

1. Baranyk N.O. (2014) Sutnist ta strukturni osoblyvosti komparatyvnykh frazeolohizmiv suchasnoi ukrainskoi movy [The essence and structural features of comparative phraseological units in modern Ukrainian]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya «Filologiya»*. Vyp. 10. T. 1. S. 8–11 [in Ukrainian].
2. Halas A. (2019) Porivnialni konstruktsii v zakarpatskykh hovirkakh [Comparative constructions in Transcarpathian dialects]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Vyp. 24. S. 25–33 [in Ukrainian].
3. Dobrolozha H. (2003) Krasne slovo – yak zoloty kluch: Postiini narodni porivniannia v hovirkakh Serednoho Polissia ta sumizhnykh terytorii [A kind word is like a golden key: Constant folk comparisons in the dialects of Central Polissya and adjacent territories]. Zhytomyr: Volyn [in Ukrainian].
4. Dobrolozha H.M. (1997) Ideohrafichnyi slovnyk poliskyykh narodnykh porivnian z komparatyvnymy ob'ektyami – nazvamy tvaryn [Ideographic dictionary of Polissya folk comparisons with comparative objects – names of animals]. Zhytomyr: Volyn [in Ukrainian].
5. Kovalenko N.D. (2010) Materialy do Slovyka narodnykh porivnian u zakhidnopodilskykh hovirkakh [Materials for the Dictionary of Folk Comparisons in Western Podillia Dialects]. *Volyn-Zhytomyrshchyna: istoriko-filolohichniy zbirnyk z rehionalnykh problem*. № 22(II). S. 107–114 [in Ukrainian].
6. Kuz H. (2019) Leksychni zapozychennia v dialektanii frazeolohii hovirok Chernivetskoï oblasti: diakhronichnyi aspekt [Lexical borrowings in the dialectal phraseology of Chernivtsi region dialects: a diachronic aspect]. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. № 54. Warszawa. Rezhym dostupu: <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sfps/article/view/sfps.1774> [data zvernennia – 11.03.2025] [in Ukrainian].
7. Levchenko O. (2008) Slovyky porivnian u suchasni frazeohrafi [Dictionaries of comparisons in modern phraseography]. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politehnika»*. Seriya «Problemy ukrainskoi terminolohii». № 620. S. 116–121 [in Ukrainian].
8. Levchenko O. (2011) Ukrainsko-rosiisko-bilorusko-bolharsko-polskyi slovnyk porivnian [Ukrainian-Russian-Belarusian-Bulgarian-Polish Dictionary of Comparisons]. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» [in Ukrainian].
9. Mizin K.I. (2007) Komparatyvna frazeolohiia: monohrafiia [Comparative Phraseology: Monograph]. Kremenchuk: PP. Shcherbatykh O. V. [in Ukrainian].
10. Mizin K.I. (2005) Nimetsko-ukrainskyi frazeolohichniy slovnyk (ustaleni porivniannia) [German-Ukrainian Phraseological Dictionary (Established Comparisons)]. Vinnytsia: «Nova knyha». [in Ukrainian].
11. Ukrainska mova. Entsyklopediia (2000) [Ukrainian Language. Encyclopedia] / redkol. V.M. Rusanivskyi ta in. Kyiv: Ukr. entsykl. [in Ukrainian].
12. Frazeolohizmy ta paremyi Chernivechchyny: materialy do slovnyka (2017) [Phraseologisms and Proverbs of Chernivtsi Region: Materials for a Dictionary] / uklad. H. Kuz, N. Rusnak, M. Skab, L. Tomusiak. Chernivtsi [in Ukrainian].

13. Kharkivska O. (2022) Komparatyvni frazemy z animalistychnymi komponentamy v ukrainskykh hovirkakh Zakarpattia [Comparative phrases with animalistic components in Ukrainian dialects of Transcarpathia]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya Filolohiia*. 2 (48). S. 190–196 [in Ukrainian]
14. Chabanenko V. (1995) Hartovane slovo: Postiini porivniannia v hovirkakh Nyzhnoi Naddnyprianshchyny [Hardened Word: Constant Comparisons in the Dialects of the Lower Dnieper Region]. Vyp. 3. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
15. Shkuran O.V. Natsionalno-kulturne pidgruntia komparatyvnykh frazeolohizmiv skhidnoslobozhanskykh ta skhidnostepovykh hovirok Serednoho Podintsiivya [The national and cultural basis of comparative phraseological units in the Eastern Slobozhanshchyna and Eastern Steppe dialects of the Middle Podintsiivya region]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. 10.02.01 – ukrainska mova. Luhansk, 2011 [in Ukrainian].
16. Yurchenko O.S., Ivchenko A.O. (1993) Slovnyk stiikykh narodnykh porivnian [Dictionary of stable folk comparisons]. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

BUKOVYNIAN FIXED FOLK COMPARISONS IN THE DICTIONARY «PHRASEOLOGICAL UNITS AND PROVERBS OF CHERNIVTSI REGION»

Abstract. The article deals with the analysis Bukovinian dialectal stable folk comparisons based on the material of the dictionary «Phraseological units and proverbs of Chernivtsi region». The aim is to provide a comprehensive systematic description of comparative phraseologisms of Chernivtsi region from the perspective of their semantics, to present an ideographic and structural classification, as well as to identify regional features of the analyzed layer of phraseology.

The analysis of comparative phraseologisms in Bukovinian dialects demonstrates their strong anthropocentric nature. The largest group consists of phraseologisms describing a person: their appearance, internal traits, activities, relationships, and emotional state. Less represented are groups characterizing actions, objects, and situations, which indicates the dominance of the human factor in the linguistic worldview. Comparative phraseologisms in Bukovinian dialects show a significant predominance of negative evaluative meanings over positive ones. A considerable part of these phraseologisms carries an ironic or humorous connotation, ridiculing human flaws.

Structural analysis revealed the existence of single-member and multi-component phraseologisms. Single-member (attributive) comparative phrases are characterized by a simple structure (comparative conjunction + comparison object), whereas multi-component (scenario-based) ones contain additional contextual elements that specify the meaning of the comparison.

The imagery of comparisons can be divided into anthropic and non-anthropoc. The anthropic category includes ethnonyms, proper names, theonyms, mythonyms, and terms referring to people based on social status or profession. The non-anthropoc category comprises comparisons involving animals, plants, household objects, natural phenomena, etc.

Comparative phraseologisms of Bukovinian dialects reflect the worldview, culture, and evaluative priorities of dialect speakers. They also serve as carriers of traditional perceptions of behavioral norms, social hierarchy, and value systems.

Keywords: dialectal phraseologisms, comparative phraseologism, anthropocentrism, dialectal features, phraseologism components.

© Кузь Г., 2025 р.

Галина Кузь – кандидатка філологічних наук, доцентка Інституту україністики Пряшівського університету в Пряшеві; kuz.halya.cv@gmail.com; halya.kuz@unipo.sk; <https://orcid.org/0000-0003-0075-4657>

Halya Kuz – PhD (Philology), Associate Professor of the Department of Institute of Ukrainian, University of Presov; kuz.halya.cv@gmail.com; halya.kuz@unipo.sk <https://orcid.org/0000-0003-0075-4657>